

УДК 349.3

*Т. В. Шланко, асистент кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України"*

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВІДНОСИН З ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВАЛІДІВ

Стаття присвячена аналізу підстав виникнення правовідносин з пенсійного забезпечення інвалідів в сучасних умовах реформування пенсійного законодавства. Зокрема, визначено кола та особливості юридичних фактів як підстав виникнення правовідносин з пенсійного забезпечення інвалідів.

Ключові слова: пенсія по інвалідності, юридичний факт, інвалідність, страховий стаж, загальне захворювання, нещасний випадок на виробництві, професійне захворювання, група інвалідності.

Стаття присвячена аналізу оснований виникнення правовідносин по пенсійному забезпеченню інвалідів в сучасних умовах реформування пенсійного законодавства. В частині, определено круг и особенности юридических фактов как оснований возникновения правовідносин по пенсійному забезпеченню інвалідів.

Ключевые слова: пенсия по инвалидности, юридический факт, инвалидность, страховой стаж, общее заболевание, несчастный случай на производстве, профессиональное заболевание, группа инвалидности.

Постановка проблеми. Правовідносини з пенсійного забезпечення інвалідів, як і будь-які інші правовідносини, виникають за наявності певних життєвих обставин – юридичних фактів, з якими пов'язані конкретні правові наслідки. Значення юридичних фактів не можна зменшувати, оскільки право на пенсію по інвалідності особа може реалізувати лише в певному правовідношенні, при цьому до їх числа входять і правовідносини, пов'язані із встановленням цих юридичних фактів. Крім того, об'єктивні підстави пенсійного забезпечення є головним критерієм класифікації пенсійних правовідносин.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню юридичних фактів в пенсійному забезпеченні приділено велику увагу в літературі, зокрема, такими науковцями, як В. С. Андреев, І. В. Гупін, О. Д. Зайнн, В. О. Тарасова, Р. І. Іванова, Б. І. Сташків [3, с. 115–117, 196–203; 4, с. 43–47; 7, с. 27–33; 17, 108 с.; 8, с. 59–66; 16, 173 с.] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні не існує єдиного наукового підходу до вирішення деяких дискусійних питань, зокрема, чи являє собою юридичний факт одну конкретну обставину, чи сукупність обставин, про роль окремих юридичних фактів в юридичному фактичному складі правовідносин по пенсійному забезпеченню різних категорій інвалідів та ін. У зв'язку з цим постає необхідність дослідження юридичних фактів у пенсійних правовідносинах з інвалідами.

Метою даної статті є визначення кола та особливостей юридичних фактів у пенсійних правовідносинах з інвалідами

Виклад основного матеріалу. Науковці зазначають, що для виникнення правовідносин необхідні як загальні, так і особливі передумови [19, с. 114–121]. Загальними передумовами, з одного боку, виступають норми права, які закріплюють право осіб на пенсійне забезпечення у випадку настання інвалідності, з іншого – наявність у цих правосуб'єктності [5, с. 162].

Норми права, вказуючи на конкретні умови, обставини, факти, за наявності яких вишикають правовідносини між інвалідом та відповідним державним органом, виступають як загальна передумова виникнення правовідношення. Самі по собі юридичні норми не можуть ні викликати, ні змінити, ні припинити пенсійне правовідношення. Для цього потрібна наявність таких фактів, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення пенсійного правовідношення [18, с. 547].

У юридичній літературі загальноприйнятою є точка зору про те, що юридичні факти – це обставини (життєві факти), наявність яких необхідна для виникнення, зміни або припинення правовідносин [1, с. 242–243; 11, с. 161; 2, с. 152], у тому числі і правовідносин по пенсійному забезпеченню інвалідів. Вони складають особливу передумову руху цих правовідносин, бо пов'язують норми права з суб'єктивними правами і обов'язками конкретного суб'єкта [12, с. 50; 8, с. 59].

Щодо оцінки змісту юридичного факту як підстави виникнення, зміни або припинення пенсійних правовідносин існують дві основні точки зору. Одні науковці вважають, що юридичні наслідки випливають за наявності одного юридичного факту, що являє собою конкретну обставину чи сукупність обставин [11, с. 163]. Інша точка зору полягає в тому, що юридичний факт

© Т. В. Шланко, 2011

означає завжди одну обставину, а їх сукупність називається юридичним складом [5, с. 168].

Для виникнення правовідносин по пенсійному забезпеченню інвалідів необхідний складний юридичний фактичний склад. При цьому деякі обставини, що раніше мали юридичне значення, втрачають його, деякі навпаки – визнаються юридично значимими. Так, на даний час трудовий стаж як проміжок часу, протягом якого особа займалася певним видом трудової діяльності, або іншою сукупністю корисною діяльністю, як правило, втрачає своє значення. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 року [14] в основу пенсійного забезпечення поклав страховий стаж, при цьому у визначенні не вказується прив’язка саме до трудової діяльності, головне, щоб особа підлягала загальнообов’язковому державному пенсійному страхуванню та якою або за яку щомісяця сплачувались страхові внески в розмірі, не менше мінімального. Але зуг слід задати винятки. Наприклад, при призначенні пенсії по інвалідності за Законом України “Про державну службу” від 16 грудня 1993 року [13] враховується стаж державної служби, при призначенні пенсії по інвалідності за Законом України “Про наукову та науково-технічну діяльність” від 13 грудня 1991 року [15] – стаж наукової роботи та ін.

Слід також зазначити, що роль окремих юридичних фактів в юридичному фактичному складі правовідносин по пенсійному забезпеченню різних категорій інвалідів неоднакова. Так, наприклад, умова припинення державної служби для призначення пенсії по інвалідності за Законом України “Про державну службу” виконує тільки підготовчу роль в утворенні складного юридичного фактичного складу, подання особою-інвалідом заяви про призначення пенсії викликає виникнення самостійних процедурних правовідносин, встановлення відповідної групи та причини інвалідності впливає на розмір об’єкта правовідносини. Крім цього, одні й ті ж юридичні факти можуть бути в одних випадках правостворючими, в інших – правозмінючими, в третій – правознищючими [17, с. 13].

Проте виділення власне юридичного факту, наявність якого викликає необхідність правового регулювання відповідних відносин (наприклад, інвалідність), і юридично значимих обставин та передумов (наприклад, стаж роботи), тобто всіх інших юридичних фактів [3, с. 115-116], викликало критику [6, с. 36]. Безперечно, всі ці названі види елементів фактичного складу є в рівній мірі необхідними та з їх сукупністю закон пов’язує

певні правові наслідки, а отже, всі вони є юридичними фактами. За відсутності будь-якого потрібного факту досягнення бажаного юридичного наслідку неможливе.

Таким чином, специфіка правовідносин з пенсійного забезпечення інвалідів виражається у тому, що вони виникають із складного юридичного фактичного складу, який включає: обов’язкові правові підстави пенсійного забезпечення; волевиявлення особи, у якій виникає право на пенсію; рішення органу пенсійного забезпечення про призначення пенсії по інвалідності. Загальною підставою виникнення пенсійного правовідношення по інвалідності є інвалідність. Стаття 1 Інструкції про встановлення груп інвалідності, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров’я України від 7 квітня 2004 року [10], визначає інвалідність як соціальну недостатність (деадаптацію) внаслідок обмеження життєдіяльності людини, яка викликана порушенням здоров’я зі стійким розладом функції організму, що призводить до необхідності соціального захисту і допомоги. Отже, інвалідність визначається такою станом здоров’я людини, при якому вона втратила працездатність повністю або частково, постійно або на досить тривалій термін, кінцевий момент якого визначити неможливо.

Поняття інвалідності нерозривно пов’язане з групою інвалідності. Медико-соціально експертна комісія (далі – МСЕК) встановлює не тільки факт інвалідності, а і групу інвалідності. В залежності від ступеня втрати працездатності може бути визначена перша, друга, третя групи інвалідності. Якщо особі не встановили групи інвалідності, то вона, по дивлячись на наявність хронічного захворювання або анатомічних дефектів, що викликають стійке, незважаючи на лікування, порушення функції організму [3, с. 132], не вважається інвалідом і не має права на пенсійне забезпечення.

Крім того, група інвалідності є додатковим фактом, від якого залежить розмір пенсії. Критерії для визначення групи інвалідності, яка встановлюється МСЕК, передбачені в Інструкції про встановлення груп інвалідності, проте в національному законодавстві немає якогось конкретного списку хвороб, за яким можна було б безпосередньо визначити наявність і групи інвалідності. Встановлення інвалідності відбувається при вивченні і врахуванні всіх необхідних факторів, а отже, носить індивідуальний звязаний характер.

Отже, для призначення пенсії по інвалідності спочатку необхідно встановити такий юридичний факт цього правовідношення як наявність інвалідності.

Поряд з інвалідністю до юридичного фактичного складу включаються в одних випадках – тривалість страхового (трудового) стажу, в інших – відповідні обставини, за яких наступила інвалідність, причини інвалідності. Виходячи з аналізу ч. 1 ст. 30 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” для виникнення права на пенсійне забезпечення по інвалідності необхідна наявність наступних юридичних фактів: настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності внаслідок загального захворювання та наявність відповідного страхового стажу, тривалість якого залежить від віку інваліда і збільшується з підвищенням віку. Для виникнення права на пенсію по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання необхідним є лише факт встановлення групи інвалідності з відповідною причиною інвалідності незалежно від віку та наявного стажу роботи (страхового стажу). Для виникнення права на пенсію по інвалідності для окремих категорій інвалідів (наприклад, державних службовців, працівників Національного банку України, працівників дипломатичної служби, визначених помічників-консультантів народного депутата, посадових осіб митної служби України, судових експертів, наукових (науково-педагогічних) кадрів), крім цього, встановлюється наявність відповідного стажу роботи, який дає право на пенсію по інвалідності відповідно до спеціального законодавства; чи настала інвалідність саме під

час перебування на відповідній посаді (державного службовця, науковця (науково-педагогічного працівника); чи було звернення за призначенням пенсії по інвалідності з цих посад, за певними винятками (наприклад, для державних службовців незалежно від місця роботи на час досягнення пенсійного віку при умові не менше 20 років стажу роботи на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців).

Але саме виникнення права на пенсію ще не тягне автоматичне виникнення правовідносин з пенсійного забезпечення [9, с. 146]. Тому необхідна ініціатива суб’єкта в сфері пенсійного забезпечення у вигляді його заяви про призначення пенсії по інвалідності та рішення органу пенсійного забезпечення про призначення пенсії по інвалідності.

Висновки. Для виникнення пенсійних правовідносин за участю інвалідів необхідна наявність конкретного юридичного складу, який має свою специфіку залежно від категорій осіб-інвалідів, причини інвалідності, часу її настання, а в деяких випадках виду трудової діяльності.

Юридичні факти, що включаються у пенсійний фактичний склад, складають цілісну систему, спрямовану на досягнення єдиної мети – можливість реалізації інвалідом права на пенсію. Визначення особливостей юридичних складів у сфері пенсійного забезпечення інвалідів полегшить застосування та дотримання положень пенсійного законодавства, а також виключатиме можливість його розширеного трактування.

Список літератури

1. Александров Н. Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма / Н. Г. Александров. – М.: Госюриздат, 1961. – 271 с.
2. Алексеев С. С. Общая теория социалистического права (юро лекций) / С. С. Алексеев. Вып. 2. Свердловск. Изд-во Свердл. юрид. ин-та. 1964. – 226 с.
3. Андреев В. С. Право социального обеспечения в СССР; учебник / В. С. Андреев. – М.: Юрид. Лит., 1987. – 352 с.
4. Гущин И. В. Правоотношения по социальному обеспечению членов колхоза / И. В. Гущин. – Калининград: Кн. Изд-во, 1974. – 157 с.
5. Гущин И. В. Советское право социального обеспечения: вопросы теории / И. В. Гущин. науч. ред. В. С. Андреев. – Минск: Наука и техника, 1982. – 176 с.
6. Данилин В. И. Юридические факты в советском семейном праве / В. И. Данилин, С. И. Реутов. – Свердловск. Изд. Урал. ун-та. 1989. – 156 с.
7. Зайкин А. Д. Правоотношения по пенсионному обеспечению в СССР / А. Д. Зайкин. – М.: Изд. Моск. ун-та. 1974. – 191 с.
8. Иванова Р. И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР / Р. И. Иванова. – М.: Изд-во Моск. ун-та. 1986. – 176 с.
9. Иванова Р. И. Предмет и метод советского права социального обеспечения / Р. И. Иванова, В. А. Тарасова. – М.: Изд. МГУ. 1983. – 168 с.
10. Інструкція про встановлення груп інвалідності – затв. наказом Міністерства охорони здоров’я України від 7 квітня 2004 р. №183 // Офіційний вісник України – 2004. – № 17. – Ст. 1235.
11. Кемельян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе / С. Ф. Кемельян. – М.: Госюриздат, 1958. – 181 с.
12. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – М.: Госюриздат, 1958. – 133 с.

13. Про державну службу : закон України від 16 грудня 1993 року // ВВР. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
14. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : закон України від 9 липня 2003 року // ВВР. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.
15. Про наукову та науково-технічну діяльність : закон України від 13 грудня 1991 року // ВВР. – 1992. – № 12. – Ст. 165 (в редакції закону України від 01 грудня 1998 р. // ВВР. – 1999. – № 2–3. – Ст. 20).
16. Сташків Б. І. Юридичні факти в праві соціального забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка / Сташків Богдан Іванович. – К., 1997. – 173 с.
17. Тарасова В. А. Юридические факты в области пенсионного обеспечения / В. А. Тарасова. – М. : Изд-во Московского университета, 1974. – 108 с.
18. Теория государства и права / ред. Н. Г. Александров. – М. : Юридическая литература, 1968. – 620 с.
19. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 351 с.

Summary

This article is devoted to the analysis of the legal grounds of Pension Provision for Disabled People (invalids) in the conditions of reforming of the Pension Legislation. In particular it has been defined the terms, circle and characteristics of legal facts as the origin of the legal relationships on Disability Pensions.

Отримано 27.10.2011